

MİNYATÜR SANATININ EVRİMİ**Doç. Dr. Mehmet Emin Kahraman**

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Halil Önal

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Özet

Minyatür sanatı, diğer görsel sanatlarda olduğu gibi; bilginin daha kolay aktarılmasına olanak tanımış en eski sanat dallarından biridir. Bu sanat dalı, özellikle kitaplarda, yazılan bilginin anlaşılabilirliğinin arttırılmasına hizmet etmiştir. Kendisine özgü renk, perspektif, ışık gibi pek çok özelliği bulunan minyatür sanatı geçmişten günümüze pek çok araştırmaya konu olmuş, dolayısıyla pek çok kez tanımlanmıştır. Bu çalışmada, İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde minyatür sanatının nasıl şekillendiği ve modern dünyada, hayatımızın hemen her alanında etki sahibi olmayı başarmış olan grafik tasarım ile nasıl iç içe geçtiği sorularına yanıt aranmıştır. Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi öğrencilerinin İllüstrasyon dersindeki katılımları ile minyatür sanatı grafik tasarım programlarında dijital olarak yeniden yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, minyatür sanatının özüne bağlı kalarak onu dijital ortamda oluşturmak mümkündür. Bununla birlikte grafik tasarım ve minyatürün birleştiği eserlerde bir doğru/yanlış yorumlaması yapılamamaktadır. Eser, tamamen onu yapan kimsenin minyatürü anlama düzeyi, hayal gücü ve yeteneği ile ilişkili olarak şekillenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tasarım, Grafik Tasarım, Minyatür, Tasvir Sanatı, Geleneksel Türk El Sanatları,

THE EVOLUTION OF MINIATURE ART**Abstract**

Miniature art, as in other visual arts; It is one of the oldest branches of art that makes it easier to transfer information. This branch of art, especially in books, served to increase the intelligibility of the information written. Miniature art, which has many characteristics such as color, perspective and light, has been the subject of many researches from past to present and has been defined many times. In this study, it was sought to answer the questions of how miniature art was formed in pre-Islamic and post-Islamic periods and how it intertwined with graphic design, which has been influential in almost every aspect of our lives in the modern world. Miniature art was reinterpreted in graphic design systems with the participation of Yıldız Technical University students. According to the results obtained, it is possible to create it in digital environment by adhering to the essence of miniature art. However, a true / false interpretation cannot be made in the works where graphic design and miniature are combined. The work is shaped entirely by the level of understanding, imagination and ability of the person who makes it.

Keywords: Art and Design, Graphic Design, Miniature, Drawing Art, Traditional Turkish Handicrafts

1. Minyatür Sanatı

Minyatür sanatının ortaya çıkışı, yazma kitaplar içine, kâğıt veya parşömen üzerine ince ve ayrıntılı bir tarzda renkli olarak yapılan küçük boyutlu resim ve portrelere ihtiyaç duyulmasıdır. Yazarın ifade etmek istediği bilgiyi okuyucuya daha iyi anlatabilmek için yapılan çizimler, zamanla profesyonel bir sanat dalına dönüşmüştür. Bu tarzda nakış, yani minyatür yapanlara “nakkaş” denilmiştir (Atalay, 2012: 8). Alan yazınına bakıldığında, ilk minyatür örneklerinin doğu ülkelerinde yapıldığı görülecektir. Kâğıt ve yazı örneklerinin de doğu ülkelerinde ortaya çıktıkları ve yaygınlaştıkları düşünüldüğünde, minyatürün de burada yaygınlaşması normal karşılanacaktır (Polat, 2018: 5). Fakat minyatürün yalnızca doğu geleneği ve sanatı olduğu düşüncesine kapılmamakta fayda vardır. Batı ülkelerinde yapılan tarih araştırmaları burada da pamuktan üretilmiş bir kâğıt türüne rastlanmaktadır. Bu kâğıtlar fildişleri ile parlatılmış, çeşitli çizim ve yazılar eklenmiştir. Dolayısıyla minyatür için bir dünya sanatıdır demek yanıltıcı olmayacaktır (Kınık & Topaklı, 2012). Türk minyatür sanatı ise Uygurlardan başlayarak on dokuzuncu yüzyıla kadar sürekli gelişmiş ve bu sayede yeni bir yapıya bürünmüştür. Fakat dünya çapında minyatürlere bakıldığında 4 temel tür olduğu görülecektir. Bunlar; resmedilen minyatürler; olayı hikâye edenler, portreler, peyzajlar ve bilimsel konular şeklindedir (Şen, 2018: 778).

Günümüzde sıklıkla karıştırılan “resim” kelimesi ile “minyatür” kelimeleri, aslında birbirinden oldukça farklıdır. Minyatür, renklerin karıştırılmadan uygulanması, gölge ya da ışık gibi unsurların dikkate alınmaması; perspektifin, çizilen kişilerin değerine göre belirlenmesi, son derece ayrıntılı olması, önemli kimselerin çizilen diğer kimselerden daha göze çarpıcı konuda yerleştirilmesi gibi özellikler taşıması, onun resimden ayırmaktadır (Kınık & Topaklı, 2012: 74). O halde bu sanatın özelliklerine burada kısaca değinmek, farkı açıklayabilmek adına faydalı olacaktır.

2. Minyatür Sanatının Özellikleri

Bir minyatüre bakıldığında göze çarpan ilk şeylerden biri figürlerin birbirlerinin üzerine kapatmayacak biçimde yerleştirilmiş olmasıdır. Bununla birlikte bir olayı anlatan minyatürlerde, genellikle uzaklık ve yakınlığı anlatmak yerine figürlerin büyüklüklerinin önemi anlatmak olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, örneğin insanlardan büyük olarak çizilenlerin daha önemli ve toplumda öne çıkan kimseler olduğunu söylemek mümkündür. Büyüklük ve küçüklük, uzaklık belirlemede kullanılmadığı için, bunu belirlemede renklerden faydalanılmaktadır. Ancak renklerde ışık ve gölge önemi söz konusu değildir. Minyatürün bir diğer önemli özelliği de, objeleri en ince detaya kadar yansıtıyor olmasıdır (Binark, 1978: 273).

Minyatür detayları, bu sanatın geçmişten günümüze dek yaşamasında ve gelişmesinde etkisi olan en önemli faktörlerden biri olarak görülebilecektir. Bu detaylar özellikle minyatürün yapıldığı dönem, olaylar ve kişiler hakkında detaylı bilgi vermesi açısından, minyatür eserler günümüzde belge niteliğindedir (Akmehmet, 2015). Detaylar, minyatürün yapıldığı dönemde ayrıca nakkaşın olaylara bakış açısının da anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Çünkü genellikle gözleme dayalı olan minyatür eserlerde, perspektif ve renk önemsizliğinden kaynaklanan bir soyutluk mevcuttur ve detaylar bu soyutluğun azaltılmasında en önemli etkenlerdir (Aytaç & Bayrak, 2017: 140).

3. Minyatür Sanatının Evrimi

Bahsedildiği üzere minyatür sanatının örneklerine dünyanın hemen her yerinde rastlamak mümkündür. Bu durum kronolojik bir gelişim sürecinden bahsetmeyi de güçleştirmektedir. Ancak genel olarak doğu kültüründe öne çıkan bir sanat olduğu için minyatür gelişimini İslamiyet öncesi, sonrası ve modern dönem minyatürleri olarak gruplamak mümkün olabilecektir.

3.1. İslamiyet Öncesi Dönem

Diğer görsel sanatlarda olduğu gibi, minyatürü de kaya üzerindeki resimlere dayandırmak mümkündür. Özellikle Orta Asya'da minyatür sanatının geçmişi incelendiğinde, kaya resimlerinden sonra kitap ve yazılı eserlere eklenen minyatürlere rastlanacaktır. Bu nedenle ilgili coğrafyada minyatürün gelenekselleşmiş bir sanat türü olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Özellikle Türkler, minyatürü sıklıkla kullanan bir toplumdur (Binark: 267).

Minyatür sanatı, İslamiyet öncesinde Şamanizm, Budizm, Hristiyanlık ve Maniheizm inanışlarının etkisinde kalmıştır. Bu sanatı ciddi anlamda geliştiren toplumlardan biri Uygurlardır ve bunların dönemindeki eserler incelendiğinde Maniheizm etkileri fark edilecektir. Şaman ve Maniheizm etkilerinde olan toplumların minyatür özellikleri, bugün de görülebilmektedir ki bu durum dinin sanat üzerindeki etkilerini de açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin bu toplumlarda figürler eşit büyüklüktedirler. Kıyafet ve renklendirmeler resim üzerinde hemen hemen aynıdır. Bir başka deyişle bireyin önemliliği diğer minyatür türlerinde olduğu gibi büyüklük ile belirtilmemekte; bir eşitlik sezilmektedir (Aslanapa, 1987: 851; Mahir, 2012: 31).

3.2. İslamiyet Sonrası Dönem

İslam'ın kabul edilmesinin etkileri, bu dini kabul eden toplumların sanat eserlerine de doğrudan yansımıştır. Bunun en önemli sebebi dinlerin yaşam biçimine, toplumun değer yargılarına, eğlencelerine etkisinin olmasıdır. Özellikle İslam'ın yaygınlaşması pek çok yasağı beraberinde getiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıktığı Arap Yarım Adası'nda, insanların eski tapınma alışkanlıklarını terk edebilmeleri için, yeni din İslam; birçok yasağı da beraberinde getirmiştir. Bu yasaklar, Müslümanlığı kabul eden kişilerin yaşayışlarına doğrudan yansımış, günlük rutinlerini değiştirmiştir. Kuşkusuz sanat bu yasaklardan en fazla etkilenen fenomenlerden biridir. Tapınmak için önceden yapılan resim ve heykeller, İslam dini ile birlikte yasaklanmıştır (Weitzel, 2005: 213). Bu nedenle resim ve heykel sanatları, İslam toplumlarında çok gelişme göstermemişlerdir. Fakat burada İslam'ın, sanatın herhangi bir türünü yasaklayan bir ayetin var olmadığını da eklemek gerekmektedir (Coşkun, 2015: 99). Aksine, sanat güzel olanı aramanın bir yolu olarak kabul edilmiştir. Öyle ki insanın güzel olanın peşine takılacağı bilindiğinden, dünyanın her yerinde olduğu gibi bu dinde de tapınma alanları (örneğin camiler) sanat eserleri ile süslenmiştir (İlden, 2012: 63).

Müslüman toplumların zenginleşmeye başlaması, onların camilerinin ve mescitlerinin de inşasına yansımıştır. Hatta kimi zaman, dine ilişkin eserlerin yapılması için Müslüman olmayan sanatçılardan destek alınmıştır. Bu zenginleşme ve diğer topluluklar ile temas yalnızca mimari alanda değil diğer sanat alanlarında da yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmaya başlamıştır. Avrupa'da hızla gelişen resim sanatının kötü bir şey olmadığını görmeye başlayan Müslümanlar, görsel sanatlara ilişkin olumsuz düşüncelerini azaltmaya başlamışlardır. Özellikle dini anlatan yapıtlarda resimler ile olayların anlatılması,

Müslümanların oldukça olumlu karşıladığı bir durum olmuştur ve bunu kendileri de yapabileceklerini düşünmeye başlamışlardır. Osmanlı Dönemi'nde kaydedilen minyatürlere bakıldığında, Fatih Sultan Mehmet döneminde oldukça fazla çabaladığı ancak tüm istek ve arzulara rağmen minyatür sanatının eski geleneğe bağlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Özellikle İstanbul'un fethi; minyatürler ile tasvir edilerek gelecek nesillere aktarılmak istenmiştir (Ersoy, 1991: 13).

3.3. Modern Dönemde Minyatür Sanatı ve Grafik Tasarım

Modern dönemde eskiden olduğu gibi nakkaşanelerin olmayışı, genellikle bu sanatın unutulduğu düşüncesini yaratmaktadır. Ancak günümüzde minyatürler el ile yapılabildiği gibi, dijital ortamlarda da yapılabilmektedir. Bu nedenle öncelikle grafik tasarımı tanımlamak ve minyatür ile bu tasarım biçiminin yollarının nasıl kesiştiğini incelemek gerekmektedir.

Diğer tüm sanat dallarında olduğu gibi grafik tasarım sanatında da bir veri aktarımı söz konusudur. Ancak bunlarda kimi zaman sanatçının kendi duygu ve düşüncelerinin kimi zaman ise önceden tasarlanmış, verilmek istenen mesajların iletilmesi durumu mevcuttur. Hem teknolojinin gelişmesi hem de bilgisayar tabanlı çizim sistemlerinin artması ve gelişmesi, grafik tasarım sanatının reklam, film ve bunlar gibi pek çok sektörde kullanılmasının artması anlamına gelmiştir. Bilgisayar teknolojileri ile yakından ilişkili olan bu sanat dalının yapım teknikleri, uygulama noktaları ve yapıma biçimleri de baş döndürücü biçimde gelişmektedir (Peterson, 2015: 8). Bu alanda başarılı olabilmek hem ciddi bir yaratıcılık ile verilmek istenen mesajı doğru ve etkili anlatabilmek hem de gelişen teknolojiyi takip edebilmek ile mümkündür.

Minyatür sanatı da günümüzde grafik tasarım ile iç içe geçmiş bir bilgi aktarma sanatıdır. Toplum etkileyen kültürel ve dini öğelerden etkilenmesi gibi aynı zamanda teknolojinin de etkisinde kalan minyatür sanatı; ulaşım ve iletişim olanakları, coğrafi sınırların da ortadan kalkması ve sanat dallarının çok daha kolay ve hızlı olarak birbirinden etkilenmesi ile her geçen gün biraz daha gelişmektedir. Kendisini oluşturan temel öğelere bağlı kalırsa da günümüz minyatürlerinin keskin kuralları olduğunu söylemek güçtür. Kuralı, mesajın içeriğini ve minyatürün hangi platformda yapılacağını sanatçı seçmekte ve onu yaratmaktadır. Bir başka deyişle sanatın her alanında olduğu gibi minyatür sanatında da disiplinler arası yakınlaşma, teknolojik gelişme ve interaktif yöntemlerin sağladığı yaratıcı özgürlüklerin yansımaları kolaylıkla gözlenebilmektedir. Her ne kadar minyatür sanatında da bu yansımalar görülse de, dijitalleşmenin etkisi altında olan bu sanat dalının özüne dair unsurların günümüzde halen korunduğunu söylemek mümkündür (Konak, 2015).

4. Uygulama

Bu çalışma kapsamında Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım fakültesi öğrencilerinin 2016/Bahar dönemi ILT3812 (illüstrasyon) dersi kapsamında minyatür ve grafik tasarım konusunda edindikleri bilgi sonrasında, okula ilişkin bir afiş hazırlamalarının istendiği ödev çalışmaları derlenmiştir. Öğrenciler; minyatür sanatının geleneksel kuralları ve grafik tasarımı birleştirerek, kampüs, tarih ve sınav bilgisini içeren birer afiş hazırlamışlardır. Gelen afişlerde; istenen bilgilerin yanı sıra, geleneksel minyatür sanatının hangi özelliklerinin dijital ortamdaki eserlere aktarılabilirdiği incelenmiştir. Çalışmalar, renk, detay ve perspektif açısından puanlanmıştır. Bununla birlikte, çalışmalarda teorik bilgi ve uygulamanın ne kadar başarılı biçimde örtüştüğü yorumlanmıştır. Çalışma kapsamında, doğrudan güzel sanatlar alanında yetenek sınavı ile yerleştirilen öğrenciler ile bu dersi seçmeli olarak alan diğer bölüm

öğrencilerinin ödev çizimleri rastgele seçilmiştir. Bu durum, sanat tarihi dersi almış ve yeteneğini kanıtlamış, alana ilgi duyan öğrenciler ve bu alana ilgisi ders seçme ile sınırlı öğrencilerin yorumlarının farkını da ortaya koymayı mümkün hale getirmiştir.

Çalışmaya katılan toplam 20 öğrencinin ödevleri Adobe Illustrator (vektörel tabanlı) ve Photoshop (piksel tabanlı) programlarında vektörel tabanlı ve piksel tabanlı işlem farkı tarif edildikten sonra bu iki yöntemin seçimi öğrencilere bırakılmıştır. Ai ve Psd ortamında yapılan çalışmalar daha sonra PDF olarak teslim edilmiştir.. Karakterler ile mekandan kesitler kullanılarak 3 kareli storyboard benzeri bir hikaye üreten öğrenciler, ardından afişlerini hazırlayıp dijital ortamda hepsini teslim etmişlerdir. Teslim edilen projeler arasından rastgele seçilen 10 ödev eseri, literatürdeki minyatür özelliklerine uygunlukları açısından değerlendirilmiştir:

Tablo 1: Tablo Adında İlk Harfler Büyük

No	Öğrenci Adı	Teori ve Uygulama Uygunluğu	Dosya Formatı	Verilen Mesajın Anlaşılabilirliği	Renk	Detay	Perspektif
1.	Yetkin	Detay yok, ağaçlarda renkler karışık, objeler eşit büyüklükte, figürlerin büyüklükleri farklı	PDF	Mezuniyet	Uygun Değil	Uygun Değil	Uygun
2.	Yavuzhan	Detay yok, tek renk kullanımı doğru, figür ve obje boyutları uygun	PDF	Okul Tanıtımı	Uygun	Uygun Değil	Uygun
3.	Yağmur	Detay yok, renklendirme ile gölge verilmiş. Objeler eşit boyutta.	PDF	Okul Tanıtımı	Uygun Değil	Uygun Değil	Uygun
4.	Umut	Objeye yok. Yalnızca bina çizimi mevcut. Perspektif ve gölge yok.	PDF	Etkinlik Tanıtımı	Uygun	Uygun Değil	Uygun
5.	Uğur	Detaylar oldukça fazla. Renk Kullanımı uygun. Objeye yerleştirmeler uygun	PDF	Sınav Çağrısı	Uygun	Uygun	Uygun
6.	Tuba	Objeye figür yerleşimi eş boyutta. Renklerde gölge yapılmış, detaylar az	PDF	Okul Tanıtımı	Uygun Değil	Uygun	Uygun
7.	Sühan	Renklendirme ve detaylandırma literatüre uygun. Figürler ve objeye büyüklükleri eşit.	PDF	Bahar Festivali Afişi	Uygun	Uygun	Uygun
8.	Suat	Renk ve detaylar oldukça fazla kullanılmış. Verilen mesaj belirsiz. Figür büyüklükleri farklı.	PDF	Belirsiz	Uygun	Uygun	Uygun
9.	Hanil	Renkler ile gölge ve perspektif kazandırılmış. Detaylar yetersiz. Objelerin uzaklıkları mevcut değil	PDF	Okul Tanıtımı	Uygun Değil	Uygun Değil	Uygun
10.		Çalışmada hiçbir doku detayı bulunmamakta. Renk ve objeler literatüre uygun	PDF	Okul Tanıtımı	Uygun	Uygun Değil	Uygun

Seçilen eserlere bakıldığında, 10 eserden yalnızca 3 tanesinin literatürde açıklanan minyatür sanatı geleneksel özelliklerine tam anlamı ile uyduğu görülmektedir. Ancak tüm eserler ilk bakışta bizlere minyatür sanatını hatırlatmaktadır. Eserlerden yalnızca bir tanesi

verdiği mesaj bakımından belirsizdir. Ancak bu eserin de yazılı bilgi ile güçlendirilmesi halinde yazıdaki anlatımı etkili hale getireceği açıktır.

5. Tartışma ve Sonuç

Geleneksel minyatür sanatı, oldukça uzun geçmişi ile hem tarihi belge niteliğinde hem de diğer gösel sanatlarda olduğu gibi güzeli yansıtma becerisindedir. Din, dil, toplumsal konular, kültür, gündem gibi teknoloji ve sanatçının bakış açısı, minyatür sanatı eserlerini şekillendiren en önemli unsurlardır.

Elde edilen bulgular ışığında sanatın ve sanatçının bir sınırının olamayacağını açıkça görmek mümkündür. Geleneksel minyatür sanatı ele alındığında, dijital ortamda hazırlanan eserlerin, hepsinin minyatüre benzediği ancak her birini gelenekselden ayıran özelliklerin olduğu da görülecektir. O halde açıkça minyatür sanatının gelişime ve değişime açık olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojinin gelişmesi ve sanatçının çalışma biçimi, literatürü anlaması, yeteneği ve vermek istediği mesajın özellikleri, eserlerin detaylarını şekillendiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim hiçbir eser için “bu minyatür değildir” demek doğru olmayacaktır.

Kaynakça

- Akmehmet, K. T. (2015). Minyatürlerin sanat tarihi eğitiminde kullanılması: Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Surname-i Hümayun örneği, http://isamveri.org/pdfdr/D03262/2015_14/2015_14_AKAHMETKT.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2019).
- Atalay, M. C. (2012). Türk minyatür sanatının tasarım öğelerinin Türk resminde varlık bulması. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 5(10), 8-20.
- Aytar, O. & Bayrak, T. (2017). Osmanlı minyatür sanatında yönetim ilkeleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 59, 136-146.
- Binark, İ. (1978). Türklerde resim ve minyatür sanatı, <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1226/Binark.pdf?sequence=1> (Erişim Tarihi: 04.07.2019).
- Coşkun, İ. (2015). İslam sanatının gelişmesini engelleyen kelami yorumlar. *İslam ve Sanat, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, 79, 93-110
- Ersoy, A. (1991). 18. yüzyılın minyatürleri ve 19. yüzyılda batı tarzı resme geçiş. *İlgi*, 25(64), 12-17.
- İlden, S. (2012). Türk minyatür sanatının gelişiminde dinin (İslamiyet’in) etkisi. *Akdeniz Sanat Dergisi*. 5(9), 60-72.
- Konak, R. (2015). Ömür Koç minyatürlerinde Osmanlı minyatür sanatı geleneğinin izleri ve yenilik arayışları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 37, 291. <https://doi.org/10.9761/JASSS3011>
- Mahir, B. (2012). *Osmanlı minyatür sanatı*. Kabalcı Yayıncılık.
- Pettersson, R. (2015). Information Design 4, Graphic Design, Revised Edition, IIID Public Library. <https://www.iiid.net/PublicLibrary/Pettersson-Rune-ID4-Graphic-Design.pdf> (Erişim Tarihi: 13.08.2019).
- Polat, E. (2018). *Osmanlı minyatür sanatında resmi tören tasvirleri ve tahlilleri* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, E. (2018). Tasarım ilke ve öğelerinin minyatürde kullanımı. *İdil Dergisi*, 7(46), 771-785.

Topaklı, A. & Kınık, M. (2012). Levni minyatürlerinde illüstrasyon. *Akdeniz Sanat Dergisi*. 5(10), 71-85.

Weitzel, C. (2005). The written word in Islamic art,
<https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/1267/1/WeitzelF.pdf>
(Erişim Tarihi: 12.08.2019).